

Wonen en werken bovenop onontplofte oorlogsmunitie

- een strak plan?

“Als ge van ze leven in de westhoek passeert, deur regen en noorderwinden, keert omme den tied als g' alhier passeert, den oorlog ga j' hier were vinden” zingt Willem Vermandere in het prachtige lied “Duizend soldaten”. Dat mag je gerust ook letterlijk nemen: de bodem van de Westhoek zit tot vandaag vol met oorlogsmunitie uit de Eerste Wereldoorlog. En op die gronden wordt gewoond, gewerkt en voedsel geteeld. Hoe ga je daar mee om, als streekbewoner, als overheid of als ontwikkelaar?

Door: Sam De Decker en Jan Decorte

Over de auteur:

Sam De Decker is erfgoedconsulent archeologie bij het Agentschap Onroerend Erfgoed van de Vlaamse overheid, sam.dedecker@vlaanderen.be
Jan Decorte is erfgoedcoördinator bij de Intergemeentelijke Onroerend Erfgoeddienst CO7 (zuidelijke Westhoek), jan.decorte@co7.be

Tussen 1914 en 1918 woedde een hevige oorlog in Europa, die voor een deel in de Westhoek werd uitgevochten. Vier jaar lang bestookten de oorlogvoerenden elkaar vanuit hun ingegraven posities. Werkelijk alles werd in de strijd gegooid om de tegenstrever te doden of te verwonden: miljoenen granaten in alle maten en gewichten en diverse soorten gifgas, zoals chloor, fosgeen en mosterdgas.

Na afloop van de lange oorlog waren grote delen van de Westhoek herschapen in een maanlandschap. Ooggetuigen beweerden dat ze zich niet konden voorstellen dat hier de eerstkomende honderd jaar nog iemand zou wonen. Maar ze vergisten zich schromelijk. Vrij snel werd begonnen met een intensieve schoonmaak van de frontterreinen, waarbij duizenden werkrachten werden ingezet. Ook de teruggekeerde bewoners probeerden hun leven terug op te nemen. Ze bouwden een nieuwe

“‘t Is hier wel de Westhoek”
En de boer, hij ploegde voort

woning en trachtten om hun oude akkerlanden opnieuw vruchtbaar te maken. Al bij al is het resultaat best indrukwekkend: in 2019 is de Westhoek één van de mooiste streken van Vlaanderen, met glooiende velden en idyllische boerderijtjes. Behalve de begraafplaatsen en de monumenten is er weinig dat nog herinnert aan deze vreselijke oorlog.

DUIZEND BOMMEN EN GRANATEN

Maar schijn bedriegt. Vandaag blijkt immers dat de schoonmaakactie niet altijd even grondig gebeurde. Op vele plaatsen werd alle “oorlogsmiddelen” gewoon in de bomkraters en loopgraven gescho-

FOTO 1: DE VONDST VAN EEN GRANAATKOP BIJ ARCHEOLOGISCH ONDERZOEK.

© AGENTSCHAP ONROEREND ERFGOED.

FOTO 2: EEN WEINIG UITZONDERLIJK BEELD IN DE WESTHOEK: DE GRANATEN WORDEN VERZAMELD AAN EEN PAAL, ZODAT DE MILITAIREN VAN DOVO ZE EENVOLDIG KUNNEN VINDEN. © FLAMAND, HLN.BE

ven, voorzien van een vers laagje teelaarde en klaar is kees. Archeologen toonden dit op verschillende plaatsen aan bij opgravingen. Op terreinen waarvan werd verondersteld dat ze geruimd waren, bleek dat er op enkele tientallen centimeters onder de graszoden een volledig intact frontlandschap bewaard was, inclusief houten loopgraven, soldatenverblijven en niet-geborgden lichamen van gesneuvelden. Maar ook inclusief grote hoeveelheden munitie.

Op zich is dat geen nieuws. In de Westhoek wordt dagelijks ontplofte munitie boven geploegd of aangetroffen bij bouwwerken. Dan wordt er eens gezucht, de bommen worden opzij gelegd en als de hoop groot genoeg is belt men de politie. Deze verwittigt DOVO, die dan de munitie komt ophalen. Op die manier wordt jaarlijks meer dan honderd ton (!) munitie verzameld. Dat hoeft niet te verwonderen: naar schatting 20 tot 30 procent van de afgeschoten projectielen is niet ontploft en zit nog in de bodem.

In de Westhoek is men vertrouwd met deze manier van werken: de streekbewoners hebben leren leven met de latente aanwezigheid van gevaarlijke munitie onder hun voeten. “’t Is hier wel de Westhoek” is de meest gehoorde verzuchting op de vraag of dat niet wat gevaarlijk is, al die bommen. En de boer, hij ploegde voort.

Geef hem eens ongelijk: er gebeuren zelden ernstige ongevallen met oorlogsmunitie. Het jarenlange verblijf in de grond heeft ge-

FOTO 3: EEN AFFICHE DIE DE BURGERS KORT NA DE OORLOG BEWUST MOEST MAKEN VAN HET GEVAAR VAN MUNITIE.
[HTTPS://BELGISCHEBURGERS14-18.ARCH.BE](https://belgischeburgers14-18.arch.be)

Opsporen CE in Nederland

Jorick Palma, Jorick is senior adviseur bodem bij Sweco

Nederland is tijdens WOI gespaard van grootschalige verwoestingen, die onze zuiderbuur wel heeft moeten verduren. Door WOII is Nederland echter ook zeker bekend met de materie van het opsporen van Conventionele Explosieven (CE).

De Praktische Leidraad opgesteld door de Vlaamse Overheid vertoont veel overeenkomsten met de wet- en regelgeving omtrent het opsporen van explosieven in Nederland, beter bekend als het Werkveldspecifiek certificatieschema voor het Systeemcertificaat Opsporen Conventionele Explosieven (WSCS-OCE). Het WSCS-OCE bevat de proceseisen voor vooronderzoek en opsporing van CE. Niet elk bedrijf in Nederland kan zomaar CE gaan opsporen; hiervoor geldt op grond van het Arbobesluit een certificatieplicht. De Praktische Leidraad biedt geen regelgevend kader. Precies zoals Sam De Decker en Jan Decorte in hun artikel beschrijven ontbreekt daardoor een beleidskader. Ook in Nederland staat in geen enkele wetgeving expliciet beschreven dat je bij grondroerende werkzaamheden verplicht bent om explosievenonderzoek uit te voeren. Het verschil is echter dat in Nederland de verplichting om onderzoek uit te laten voeren via een omweg toch is geregeld. Conform de ARBO-wetgeving is een werkgever verplicht om een veilige werkomgeving voor zijn werknemers te verzorgen. Hier hangt het onderzoek naar CE mee samen. Om er voor te kunnen zorgen dat de werknemers veilig kunnen werken dienen de risico's met betrekking tot eventuele CE in kaart te worden gebracht.

De uitvoering van het opsporen van CE is in beide landen nagenoeg gelijk. In eerste instantie wordt een vooronderzoek uitgevoerd. Mocht hier uit blijken dat het gebied mogelijk verdacht is op de aanwezigheid van CE wordt het gebied gedetecteerd en worden eventuele anomalieën benaderd. Deze werkzaamheden worden uitgevoerd door gespecialiseerde bedrijven. Ondanks het ontbreken van een beleidskader in Vlaanderen gaat het mijns inziens wel de goede kant op. In de Praktische Leidraad staat namelijk tevens het volgende te lezen: “Door opname in de standaardbestekken zal deze leidraad eveneens verplichtend zijn voor de aannemers die werken in opdracht van het Ministerie van Openbare Werken”. Hierdoor zal de Praktische Leidraad vaker de standaard vormen voor grondroerende werkzaamheden in Vlaanderen.

Zie ook *Juridisch Actueel in Bodem* nummer 4 van 2018 en, voor de aanpak van een grootschalig onderzoek, Molendijk et.al. in *Bodem* nummer 5 van 2014.

zorgd voor een laag roest die wel tegen een stootje kan. Als er al eens iets ernstig voorvalt is dat meestal te wijten aan een ondeskundige manipulatie van een obus (granaat). Zo liet in 2018 een

Elk weldenkend mens beaamt dat verwijdering van munitie de enige gezonde oplossing is

grondwerker het leven nadat hij een granaat aan het openslijpen was, en stierven in 2014 twee arbeiders toen ze in hun middag-pauze het koper van een obus probeerden te slaan.¹

NIETS AAN DE HAND?

Betekent dit dan dat die munitie in de bodem ongevaarlijk is? Welnee. Ontplofte granaten bevatten nog steeds gevaarlijke

FOTO 4: RELICTEN UIT DE EERSTE WERELDOORLOG VIND JE OVERAL IN DE WESTHOEK: DE ZOGENAAMDE "VARKENSSTAARTEN" DIE WERDEN GEBRUIKT VOOR PRIKKELDRAAD-VERSERRINGEN WORDEN VANDAAG NIET ZELDEN GERECHTEREERD. © AGENTSCHAP ONROEREND ERFGOED

springstof die kan exploderen wanneer het projectiel hard of verkeerd geraakt wordt. Een aannemer die een fundering graaft voor een huis of een paal in de grond heit, een boer die een sleufsilo aanlegt of een archeoloog die een proefsleuf graaft: allen stoten zij vaak en ongewild op munitie. Als dat met een kleine schop gebeurt valt de impact best mee, maar wanneer het projectiel geraakt wordt door een zware machine kunnen de gevolgen groot zijn. Je moet er ook niet aan denken wat er kan gebeuren als een kind bij het graven van een putje in de tuin op een handgranaat botst en hiermee gaat spelen.

Maar er is meer. Heel wat munitie was voorzien van een toxische lading, soms in gasvorm maar meestal een vloeistof. Als het inhoudsvat van die lading beschadigd raakt, kan het gif in de bodem sijpelen. Daar komt nog eens bij dat al die granaten, maar ook alle andere metalen oorlogsobjecten in de bodem, samengegeld zijn uit legeringen die niet geproduceerd werden om honderd jaar in een vochtige bodem te liggen. Recent onderzoek door de Vakgroep Bodemhygiëne van de Universiteit Gent toonde aan dat er in de frontstreek duidelijk sprake is van verhoogde concentraties aan zware metalen in de ondergrond.²

SANEREN DIE HANDEL?!

Elk weldenkend mens beaamt dat er maar één gezonde oplossing is, namelijk als er op grote schaal sprake is van vervuiling met munitie, dan moet deze verwijderd worden. Zeker op terreinen

waar gebouwd, gewoond en gewerkt wordt, maar mogelijk ook op gronden waar voedsel wordt geteeld.

Vreemd genoeg gebeurt dit echter nauwelijks, en wel om twee redenen. Eerst en vooral zien vele bewoners van de Westhoek de noodzaak niet in van een dure en ingrijpende sanering, terwijl er zo weinig ongelukken gebeuren. Men is opgegroeid in de schaduw van de oorlog en heeft leren leven met de aanwezigheid van munitie, zonder veel kwalijke gevolgen. Daarnaast en zeker even belangrijk is de afwezigheid van een beleidskader. Tot op de dag van vandaag bestaat in Vlaanderen geen enkele verplichting om

Nog altijd worden huizen gebouwd op terreinen met mogelijk gevaarlijke munitie in de bodem

een grond te onderzoeken of saneren wanneer bekend is dat een terrein langdurig gebombardeerd is. En hieraan gekoppeld: als een bouwheer of ontwikkelaar op eigen initiatief beslist om zijn gronden te laten saneren dan is de volledige factuur hiervan voor eigen rekening. De verkoopprijs van zijn grond zal aanzienlijk duurder zijn dan die van zijn buur die geen detectie liet uitvoeren. Als een lokaal bestuur zou beslissen om een munitiedetectie voor zijn grondgebied te verplichten dan kan het gevolg zijn dat de grondprijzen in die gemeente exponentieel stijgen en de kandidaat-kopers uitwijken naar terreinen buiten het front. Hierdoor worden elke dag huizen gebouwd op terreinen waarvan bekend is of op zijn minst een vermoeden bestaat dat er gevaarlijke munitie in de bodem zit, zonder dat er enige maatregel genomen wordt.

Gelukkig valt er ook positief nieuws te melden, omdat bij steeds meer grote bouwerven toch een munitiedetectie en -sanering wordt uitgevoerd. Hierbij gaat het enerzijds om werken in overheidsoverheid, het gevolg van een initiatief van het Departement Mobiliteit en Openbare Werken van de Vlaamse overheid.⁵ Daarnaast zijn er ook steeds meer grote spelers uit de private sector die hun verantwoordelijkheid opnemen, zoals Fluxys (gas-transportleidingen) en Aquafin (waterzuivering). Zo werden bij de systematische munitiebegeleiding van de nieuwe aardgasleiding van Alveringem naar Maldegem meer dan 10.000 onontplofte projectielen onschadelijk gemaakt, over een traject van ca. 16 kilometer. Is dit het begin van een kentering, waarbij we eindelijk de problematiek van de achtergebleven oorlogsmunitie ernstig gaan nemen? De Leidraad van het Departement MOW lijkt alvast een eerste aanzet tot een wettelijk kader voor munitiedetectie in Vlaanderen.

NOTEN

1. https://www.nieuwsblad.be/cnt/dmf20180525_03529583 en https://www.standaard.be/cnt/dmf20140319_01032129.
2. Marc Van Meirvenne, Eef Meerschman (Universiteit Gent), Alain Coopman, Kurt Bouckennooghe (Sorensma), Bert Van Goidsenhoven (OVAM), 2009. Studie naar de aanwezigheid van zware metalen in de bodem rond leper als gevolg van de Eerste Wereldoorlog. www.ovam.be.
3. Departement Mobiliteit en Openbare Werken, Vlaamse Overheid, 2016. Praktische Leidraad voor het preventief opsporen en ruimen van niet ontplofte conventionele en toxische explosieven in de ondergrond en de waterbodems. <https://mow.vlaanderen.be/leidraad/>.